

بررسی عوامل مؤثر در توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در میان دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران

سید محمود حسینی*^۱ و بهارک عزیزی^۲
۱، استادیار پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران
۲، دانشجوی دوره دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات
(تاریخ دریافت: ۸۴/۱۱/۲۳ - تاریخ تصویب: ۸۶/۱/۲۳)

چکیده

هدف این تحقیق بررسی عوامل مؤثر در توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در میان دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران بود. یک پیمایش توصیفی به منظور مطالعه ۱۸۳ نفر از دانشجویان سال چهارم مقطع کارشناسی کلیه گرایشهای ۱۱ گانه کشاورزی در ترم بهار سال تحصیلی ۱۳۸۴ به انجام رسید. روایی ابزار تحقیق به وسیله پانلی متشکل از اعضای هیات علمی گروه‌های مربوطه از دانشگاههای شریف، امیرکبیر و تهران مورد تایید قرار گرفت. اعتبار ابزار پژوهش نیز از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ انجام گرفت که این ضریب به طور جداگانه (برای روحیه کارآفرینی دانشجویان $\alpha = 0/93$ و برای مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان $\alpha = 0/90$) برای ۳۰ پرسشنامه تکمیل شده از سوی گروهی از دانشجویان دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران به دست آمد که نشان از اعتبار قابل قبول پرسشنامه مورد استفاده دارد. نتایج حاصل از همبستگی اسپیرمن نشان داده است که بین سطح تحصیلات مادر، درآمد ماهیانه خانواده و محتوای برنامه آموزشی دانشگاه با روحیه کارآفرینی دانشجویان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. همچنین بین سن، سطح تحصیلات پدر، درآمد ماهیانه خانواده، به کارگیری روشهای توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه و روحیه با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه مثبت و معنی داری آشکار گشته است. با مقایسه میانگین گروهها مشخص گردید که بین میانگین رتبه‌ای دختران و پسران دانشجو در خصوص روحیه کارآفرینی، مهارت کارآفرینی افراد متأهل و مجرد اختلاف معنی داری وجود دارد. همچنین شغل پدر در مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان و شغل مادر بر روحیه کارآفرینی آنان تاثیر داشته است. نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه گام به گام مبین این بوده است که متغیرهای به کار گیری روشهای توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه، درآمد ماهیانه خانواده، سن، روحیه کارآفرینی و سطح تحصیلات پدر ۲۶ درصد از تغییرات مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان را پیش بینی می‌کند. همچنین نتایج حاصل از رگرسیون چند گانه گام به گام نشان داده است که متغیرهای محتوای برنامه آموزشی دانشگاه و سطح تحصیلات مادر ۰/۰۵ درصد از تغییرات روحیه کارآفرینی دانشجویان را پیش بینی می‌کند. یافته حاصل از این تحقیق می‌تواند در بهبود برنامه‌های کارآفرینی در آموزش عالی کشاورزی به کار آید.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، روحیه کارآفرینی، مهارت‌های کارآفرینی، توسعه کارآفرینی

مقدمه

کلان، روز به روز فاصله بین کشورهای جهان سوم با جهان صنعتی فزونی می‌یابد و در آینده این خطر وجود دارد که

در آغاز هزاره سوم به دلیل عدم برنامه ریزی در سطح

آموزش مادام‌العمر در بهبود توانایی‌های خود کوشا باشند. در چنین شرایطی که به دلیل تغییرات سریع تکنولوژیک و تحولات اقتصادی، پیش‌بینی تغییرات بازار کار وجود ندارد، ضرورت هماهنگی مستمر بین نظام آموزشی به طور کلی و بازار کار بیش از پیش محسوس است (۱۷).

امروزه دغدغه آموزش عالی این است که دانش‌آموختگان آن بتوانند از دانش کارآمد و فن آوری و مهارت‌های حرفه‌ای برخوردار شوند تا بتوانند کارآفرینی کنند و مشاغل تازه پدید آورند (۲).

بر اساس آمار، سالانه حدود ۲۷۰ هزار دانش‌آموخته دانشگاه‌ها وارد بازار کار می‌شوند، اما ظرفیت بازار کار جوابگوی این تعداد نیست. در پایان سال ۷۶، نرخ بیکاری دانش‌آموختگان معادل ۱۵/۹ درصد بوده است که در حال حاضر بر اساس آمارهای رسمی این نرخ معادل ۱۷ درصد است (۷).

ایجاد هماهنگی بین عملکرد دانشگاه‌ها و نیازهای بازار کار از جمله مسائل مهم در نظام آموزش عالی است. از مشکلات دیگر نظام آموزش عالی در زمینه دانش‌آموختگان، عدم امکان جذب مؤثر در بازار کار، عدم رعایت تناسب بین رشته تحصیلی و فعالیت شغلی، جذب بیشتر فارغ‌التحصیلان در بخش‌های غیر تولیدی و غیرفعال، دفع دانش‌آموختگان و جذب آنها در کشورهای صنعتی است (۱). زمانی عقیده بر این بود که گسترش دانشگاه‌های کشاورزی و تربیت نیروی تحصیل‌کرده خود به خود منجر به توسعه کشاورزی خواهد شد. از این رو، گام‌های زیادی در این راستا به منظور تربیت نیروی انسانی ماهر برداشته شده است که نگاهی اجمالی به تعداد پذیرش دانشجو در رشته‌های کشاورزی کنکور دولتی، از یک سو و ظرفیت دانشگاه آزاد در این رشته‌ها از سوی دیگر به روشنی بیانگر توجه جدی و کافی به این مقوله می‌باشد. بنابراین اگر از نظر تعداد نیروی دانش‌آموخته کشاورزی کمبودی وجود ندارد، چرا بخش کشاورزی آن گونه که باید رشد پیدا نکرده است؟ واقعیت امر این است که تربیت‌شدگان آموزش عالی در زمینه کشاورزی، فاقد قابلیت‌ها و مهارت‌های عملی و کاربردی لازم هستند. تمایل بسیار شدید این دانش‌آموختگان، جذب در نهادهای دولتی و رضایت آنها به

جهان سوم زبان علمی جهان پیشرفته و صنعتی را درک نکند. اکنون کشورهای جهان سوم، با عقب ماندگی و مشکلات بسیاری دست و پنجه نرم می‌کنند و یکی از مشکلات مهم آنان مسئله اشتغال است. متأسفانه در ایران با توجه به رشد جمعیت جوان کشور در سالهای اخیر، نرخ بیکاری رشد چشمگیری داشته است و به طبع در میان قشر تحصیلکرده و دانش‌آموختگان دانشگاه در کشور، بیکاری نیز رشد صعودی داشته است. بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاه موجب سرخورده شدن این جوانان در جامعه خواهد شد و به دنبال آن کاهش انگیزه ادامه تحصیل در دانشگاه را در پی خواهد داشت (۸).

اگر نظام آموزش بدون توجه به ساختارهای اقتصادی رشد یابد و صرفاً بر آموزش علوم بر اساس استانداردهای بین‌المللی تأکید ورزد عملاً نقش خود را در تسریع و رشد توسعه کشور تضعیف می‌نماید (۳). ذکر این نکته لازم است که بررسی نقش اقتصادی نظام آموزشی به طور عام و نظام آموزش عالی به طور ویژه و تأکید بر تحکیم روابط این نظام با بنگاه‌های اقتصادی خالی از مخاطره نیست و همواره لبه تیز انتقاداتی را به خود معطوف ساخته است، زیرا حداقل برای تعدادی از دانشگاهیان تأکید بر این امر به منزله نوعی ضدیت با عقل‌گرایی تلقی می‌شود که در راستای حذف آزادی علمی است و با هدف معطوف و محدود کردن آموزش عالی به آموزش دانشجویان و آماده ساختن آنان صرفاً برای فرصت‌های شغلی صورت می‌گیرد، در صورتی که آموزش عالی از نظر آنان فقط برای شکوفایی عقل دانش‌آموختگان تلاش می‌کند (۱۹).

از سوی دیگر تغییرات اقتصادی در شرایط نوین به طرق مختلف بر ماهیت مهارت‌های مورد نیاز بازار کار تأثیر گذاشته است و می‌گذارد. بررسی ویژگی‌های اقتصادی در یک جامعه علمی و آگاهی یافتن از شرایط و نیازمندی‌های شغلی آن به سیاست‌گذاران آموزش عالی کمک می‌کند که به رعایت تناسب برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها با آن شرایط بیشتر توجه کنند (۱۵). جامعه جدید از نظر نیروی انسانی به افرادی نیاز دارد که علاوه بر داشتن تخصص لازم، با دارا بودن روحیه‌ای انعطاف‌پذیر و مشارکت‌جویانه در پذیرش مسئولیت‌های متنوع پیشقدم و به طور پیوسته در فرآیند

ب) مهارتهای مورد نیاز جهت مدیریت کسب و کار :
برنامه ریزی و هدف گذاری، تصمیم گیری، روابط انسانی
در شرکت و سازمان، کنترل و نظارت، مذاکره، بازاریابی،
مالی با حسابداری، مدیریت، راه اندازی و مدیریت شرکت در
جهت رشد و توسعه (۱۳).

از این رو کانونهای کارآفرینی یکی از راهکارهای اثر
بخش برای ارتقای روحیه کار و تلاش در بین دانشجویان
است. از طریق این کانونها می توان رخوت و سستی، یاس و
ناامیدی و فعالیتهای منفعلانه و روزمره در بین دانشجویان
را که بیانگر یک «جنبش زرد» حاکم بر آنها می باشد به یک
«جنبش فکری» در جهت ایجاد ایده ها و اندیشه های سالم
تبدیل کرد.

کانونهای کارآفرینی با ایجاد فضایی شبیه به فضای
کاری در دانشگاه، محیطی را برای ایده سازی و ایده یابی
فراهم می آورند. زیرا جرقه های ذهنی نه در زمان استراحت و
آسایش، بلکه در بطن کار حاصل می شود. دانشجو به محض
ورود به دانشگاه و عضویت در این کانونها شروع به پروراندن
یک ایده در ذهن خود و مطالعه و تلاش بر روی آن ایده
می کند تا زمانی که آن ایده توسط دانشجو و کمک دانشگاه
به یک طرح شغلی تبدیل گردد و در نهایت دانش آموخته
بتواند کسب و کار جدیدی را برای خود راه اندازی کند و
جهت اشتغال در بازار کار خود اشتغالی آماده شود (۶).

لوتاس، انویک و اندرسون (۱۹۹۹) نشان دادند که درآمد
ماهنامه خانواده با روحیه کارآفرینی دانشجویان رابطه مثبت
و معنی داری دارد و تحصیلات پدر، تحصیلات مادر و سن با
روحیه کارآفرینی رابطه معنی داری ندارد.

فیض بخش (۱۳۸۱)، فیض بخش و دهقانپور (۱۳۸۱) و
روگوف و سولی (۱۹۹۶) نشان دادند که تعداد اعضای
خانواده با روحیه کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری
ندارد.

هاروی دین و پیتسکو (۲۰۰۰) نشان دادند که محتوای
برنامه آموزشی دانشگاه و به کارگیری روش های توسعه
آموزش کارآفرینی در دانشگاه با روحیه کارآفرینی
دانشجویان رابطه مثبت و معنی داری دارد و سرفصلهای
دروس دانشگاه با روحیه کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی -
داری ندارد.

استخدام در این واحدها، حتی با حقوق و مزایای بسیار
ناچیز، نشانه بارز و گویایی بر این واقعیت است. از سوی
دیگر دانش آموختگان مذکور رغبت چندانی به کار عملی و
تولیدی نشان نمی دهند و در بیشتر مواقع، این گونه
فعالیتها را شغلی پرزحمت، کم درآمد و دور از شأن یک
دانش آموخته دانشگاهی تلقی می کنند. در صورتی که
انتظار مسئولان و جامعه از دانش آموختگان کشاورزی این
است که آنها علاوه بر اشتغال خود، برای افراد دیگر جامعه
نیز کار ایجاد کنند. در برخی موارد نیز برای دور شدن هر
چه بیشتر از موقعیتهای عملی به ادامه تحصیل می پردازند
تا با داشتن مدارک عالی تر بتوانند پای خود را برای اشتغال
در بخش های دولتی مستحکم کنند (۴). طبعاً این وضعیت،
مستلزم بررسی دقیق و موشکافانه در زمینه علل ظهور
چنین شرایطی و نیز مطالعه بسترهای لازم برای توسعه
کارآفرینی در نظام آموزش عالی کشاورزی می باشد

بنابراین یکی از مشکلات اساسی و عمده نظام آموزش
عالی ایران در بخش کشاورزی توسعه کارآفرینی در میان
دانشجویان و دانش آموختگان آن خواهد بود. همچنین برای
سوق دادن دانشجویان به این سمت و سو و تربیت افراد
کارآفرین در آینده ایجاد و توسعه برخی ویژگیها، توانایی ها
یا مهارتهای کارآفرینی ضروری به نظر می رسد که احتمال
موفقیت آنها را در فعالیت کارآفرینانه بیشتر می کند (۵).

ویژگیهای شخصیتی کارآفرینان که در واقع همان
روحیه کارآفرینی در آنها می باشد، شامل: انگیزه توفیق،
مرکز کنترل درونی، استقلال طلبی، تغییر پذیری، ریسک
پذیری، ساعت و سخت کوشی، نوآوری و آینده نگری
است. از میان تمامی این خصوصیات پنج ویژگی در میان
اکثر کارآفرینان مشترک است که شامل: انگیزه توفیق یا
پیشرفت، مرکز کنترل درونی، ریسک پذیری، تحمل ابهام
و خلاقیت می باشد.

مهارتهای کارآفرینی نیز به دو دسته تقسیم می شوند:

الف) مهارتهای فنی:

نوشتن، ارتباطات کتبی و شفاهی، نظارت بر محیط
پیرامون، مدیریت کسب و کار، فناوری، کار تیمی، مهارتهای
بین فردی، گوش دادن، توانایی سازماندهی توانایی تشکیل
شبکه های مورد نیاز، سبکهای مدیریتی و مربی گری.

و سالنین و پیکالا (۲۰۰۰) تحقیقاتی در زمینه زندگی کارآفرینان و ارائه مدلی سازمانی برای آموزش کارآفرینی انجام داده اند و گزارشی را برای پیدا کردن عواملی که در شخصیت و موفقیت شخص کارآفرین و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان دخیل می‌باشند را تهیه نموده‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که سن و تحصیلات پدر با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه مثبت و معنی داری دارد و سطح تحصیلات مادر و تعداد اعضای خانواده با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری ندارد.

اتیو، کلوستن و استفانسون (۱۹۹۷) نشان دادند که درآمد ماهیانه خانواده، به کارگیری روشهای توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه و روحیه کارآفرینی با مهارت‌های کارآفرینی رابطه مثبت و معنی داری دارد و محتوای برنامه آموزشی دانشگاه و سرفصل‌های دروس دانشگاه با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری ندارد.

لذا بررسی توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در دانشجویان یکی از جنبه‌های ارزیابی کیفیت فعالیتهای آموزشی در نظام آموزش عالی می‌باشد. این تغییر در تحلیل کارایی درونی نظام آموزش عالی به منظور پی بردن به وضع موجود و تسهیل در امر تصمیم گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد. که با استفاده از نتایج آن می‌توان از طریق برنامه ریزی آموزشی در جهت بهبود فعالیتهای کوشش کرد.

بنابراین تخصص دانشگاهی در قالب اشتغال، زمانی صورت واقعی و عملیاتی به خود می‌گیرد که شکل گیری روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در دانش آموختگان آموزش عالی در دوران دانشجویی تقویت گردد. می باید اذعان نمود که عامل ذکر شده به عنوان تقویت کننده درونی، مانع از آن خواهد شد که دانش آموختگان در مصاف با معمای اشتغال به صورت مجموعه ای از فرهیختگان افسرده و نا امید ظاهر شوند.

مواد و روش‌ها

از آنجایی که هدف تحقیق بررسی عوامل موثر در توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در دانشجویان سال آخر کارشناسی دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران بود؛ تحقیق از نوع پیمایشی در قالب اصول کلی روش تحقیق

توصیفی و از نظر چگونگی استفاده از نتایج و یافته ها، تحقیق پژوهشی کاربردی است و ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه بوده است. جهت تدوین پرسشنامه، ابتدا مبانی نظری موضوع با توجه به منابع و مراجع مربوطه مورد مذاقه قرار گرفت؛ سپس با در نظر گرفتن مطالعات و چارچوب نظری، پرسشنامه مقدماتی تهیه گردید و پس از اطمینان از روایی^۱ و اعتبار^۲ آن و انجام اصلاحات لازم، پرسشنامه نهایی طراحی گردید. به منظور بررسی روایی ابزار تحقیق، از نظرات چند تن از اعضای هیات علمی گروه مهندسی صنایع دانشگاه امیرکبیر، دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه شریف و گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران استفاده گردید و جهت آزمون اعتبار ابزار تحقیق، تعداد ۳۰ پرسشنامه توسط دانشجویان دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران تکمیل شد و ضریب اطمینان آلفای کرونباخ برای مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان ($\alpha = 0/90$) و روحیه کارآفرینی دانشجویان ($\alpha = 0/93$) محاسبه گردید که نتایجاً برای تحقیق حاضر ضریب اعتبار مناسبی بود. به منظور تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده از نرم افزار spss/win استفاده شد و در آمار توصیفی از آماره های میانگین، انحراف معیار و درصد و در آمار استنباطی از ضرایب همبستگی و آزمون من ویتنی و آزمون کروسکال والیس و تحلیل رگرسیونی چند گانه بهره گرفته شد. جامعه آماری تحقیق حاضر را ۱۸۳ نفر از دانشجویان سال آخر رشته مهندسی کشاورزی مقطع کارشناسی دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران تشکیل می دهند که به منظور بالا بردن دقت تحقیق هیچ گونه نمونه گیری انجام نشد و تمام دانشجویان مورد بررسی قرار گرفتند. در راستای دستیابی به هدف کلی فوق، اهداف اختصاصی زیر در نظر گرفته شد:

- ۱- بررسی و تحلیل مهارت‌ها و تواناییهای کارآفرینی دانشجویان
- ۲- بررسی و تحلیل روحیه کارآفرینی در دانشجویان
- ۳- مطالعه خصوصیات و ویژگیهای شخصی و حرفه‌ای دانشجویان و تاثیر آن در روحیه و مهارت‌های کار آفرینانه

1. Validity

2. Reliability

کارآفرینی قوی در نظر گرفته شده است (جدول ۲).

جدول ۱- توزیع فراوانی ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای دانشجویان (N=۱۸۳)

درصد	فراوانی	متغیر
		سن (سال)
۵۱/۴	۹۴	۲۲
۳۵	۶۴	۲۳
۸/۷	۱۶	۲۴
۳/۳	۶	۲۵
۱/۶	۳	۲۶
		جنسیت
۶۹/۴	۱۲۷	زن
۳۰/۶	۵۶	مرد
		وضعیت تاهل
۸۸	۱۶۱	مجرد
۱۲	۲۲	متاهل
		رشته تحصیلی
۹/۸	۱۸	ترویج و آموزش کشاورزی
۹/۳	۱۷	ماشینهای کشاورزی
۷/۱	۱۳	فضای سبز
۹/۳	۱۷	آبیاری
۹/۳	۱۷	اقتصاد کشاورزی
۸/۲	۱۵	گیاهپزشکی
۸/۲	۱۵	باغبانی
۸/۲	۱۵	خاکشناسی
۸/۲	۱۵	زراعت و اصلاح نباتات
۸/۲	۱۵	علوم دامی
۹/۳	۱۷	صنایع غذایی
۴/۹	۹	بدون پاسخ
		شغل پدر
۲۷/۳	۵۰	آزاد
۱۷/۵	۳۲	فرهنگی
۲۴/۶	۴۵	کارمند
۱/۱	۲	کارگر
۱/۱	۲	مهندس
۱۶/۴	۳۰	بازنشسته
۳/۳	۶	ارتشی
۲/۷	۵	گروه پزشکی
۳/۳	۶	کشاورز
۱/۱	۲	روحانی
۱/۶	۳	بدون پاسخ
		شغل مادر
۶۸/۹	۱۲۶	خانه دار
۱۹/۷	۳۶	فرهنگی
۸/۲	۱۵	کارمند
۲/۲	۴	گروه پزشکی
		بازنشسته
۱/۱	۲	سطح تحصیلات پدر
		بی سواد
۴/۴	۸	زیر دیپلم
۱۶/۴	۳۰	دیپلم
۳۲/۲	۵۶	فوق دیپلم و لیسانس
۳۹/۹	۷۲	فوق لیسانس و دکترا
۷/۱	۱۳	

۴- بررسی میزان انطباق محتوای برنامه‌های آموزشی و سرفصلهای دروس از نظر مطابقت با کارآفرینی و مقتضیات و نیازهای بازار کار، از دیدگاه دانشجویان

۵- تحلیل روشهای موثر برای آموزش کارآفرینی در دانشگاه از دیدگاه دانشجویان

نتایج و بحث

ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای دانشجویان: بررسی داده‌های جمع‌آوری شده نشانگر آن بود که میانگین سن دانشجویان مورد مطالعه در این تحقیق ۲۲/۵ سال می‌باشد که جوانترین آنها ۲۲ سال و مسن‌ترین آنها ۲۶ سال داشته‌اند. جنس اکثر پاسخگویان زن (۶۹/۴٪) بود و از نظر وضعیت تاهل اکثر پاسخگویان مجرد (۸۸٪) بودند. اکثر پاسخگویان در رشته ترویج و آموزش کشاورزی (۹/۸٪) مشغول به تحصیل بوده‌اند. شغل پدران اکثریت پاسخگویان در این تحقیق آزاد (۲۸٪) و شغل مادران نیز خانه‌دار (۶۸/۹٪) بوده است. تحصیلات پدر اکثر پاسخگویان در سطح فوق دیپلم و لیسانس (۴۰٪) و تحصیلات مادر نیز در سطح دیپلم (۴۲/۵٪) بوده است. میانگین تعداد اعضای خانواده دانشجویان مورد مطالعه ۵/۵ نفر می‌باشد که کمترین تعداد اعضای خانواده ۳ نفر و بیشترین آن ۱۰ نفر بوده است و میانگین درآمد ماهیانه خانواده دانشجویان ۴۰۱۱۶۶ تومان می‌باشد که کمترین میزان درآمد خانواده ۱۰۰۰۰۰ تومان و بیشترین میزان درآمد ۱۸۰۰۰۰۰ تومان بوده است (جدول ۱).

روحیه کارآفرینی دانشجویان

در خصوص روحیه کارآفرینی دانشجویان مورد مطالعه ۵۳ گویه با استفاده از طیف لیکرت طراحی شده است که نتایج حاصله از آن نشان می‌دهد که حدود ۸۷ درصد از دانشجویان مورد مطالعه، روحیه کارآفرینی در حد متوسط، ۸ درصد دارای روحیه کارآفرینی قوی و ۵ درصد نیز روحیه کارآفرینی ضعیف داشته‌اند، در مجموع نتایج نشان می‌دهد که دانشجویان دارای روحیه کارآفرینی در حد متوسط می‌باشند. لازم به ذکر می‌باشد که نمرات ۵۳ تا ۱۰۵ برای روحیه کارآفرینی ضعیف، نمره ۱۰۶ تا ۱۵۸ برای روحیه کارآفرینی متوسط و نمره ۱۵۹ تا ۲۱۲ برای روحیه

ادامه جدول ۱-

متغیر	فراوانی	درصد
سطح تحصیلات مادر		
بی سواد	۱۲	۶/۶
زیر دیپلم	۴۹	۲۶/۸
دیپلم	۷۸	۴۲/۶
فوق دیپلم و لیسانس	۳۷	۲۰/۲
فوق لیسانس و دکترا	۸	۳/۸
تعداد اعضای خانواده (نفر)		
۳-۴	۳۷	۲۰/۲
۵-۶	۹۶	۵۲/۵
۷-۸	۳۹	۲۱/۳
۹-۱۰	۹	۴/۹
بدون پاسخ	۲	۱/۱
درآمد ماهیانه خانواده (تومان)		
۲۰۰۰۰ و کمتر	۳۷	۲۰/۲
۲۰۰۰۰۱-۳۰۰۰۰۰	۵۰	۲۷/۳
۳۰۰۰۰۱-۴۰۰۰۰۰	۴۶	۲۵/۱
۴۰۰۰۰۱-۵۰۰۰۰۰	۲۴	۱۳/۱
بیشتر از ۵۰۰۰۰۰	۲۳	۱۲/۶
بدون پاسخ	۳	۱/۶

جدول ۲- توزیع فراوانی روحیه کارآفرینی دانشجویان

روحیه کارآفرینی	فراوانی	درصد واقعی	درصد تجمعی
ضعیف	۹	۴/۹	۴/۹
متوسط	۱۵۹	۸۶/۹	۹۱/۸
قوی	۱۵	۸/۳	۱۰۰
جمع	۱۸۳	۱۰۰	

مهارت کارآفرینی دانشجویان

در خصوص مهارت کارآفرینی دانشجویان مورد مطالعه ۱۱ گویه در خصوص مهارت کارآفرینی دانشجویان در نظر گرفته شده و با استفاده از طیف لیکرت از آنان خواسته شده تا به سوالات طرح شده پاسخ دهند که در نتیجه مهارت کارآفرینی حدود ۵۸ درصد از دانشجویان مورد مطالعه در حد متوسط بوده است. همچنین ۳۷/۵ درصد نیز دارای مهارت کارآفرینی قوی و ۸ درصد نیز دارای مهارت کارآفرینی ضعیف بوده اند. در مجموع نتایج نشان می‌دهد که دانشجویان دارای مهارت کارآفرینی متوسط به بالا بوده-اند. لازم به ذکر می‌باشد که نمرات ۱۱ تا ۲۵ برای مهارت

کارآفرینی ضعیف، نمره ۲۶ تا ۴۰ برای مهارت کارآفرینی متوسط و نمره ۴۱ تا ۵۵ برای مهارت کارآفرینی قوی در نظر گرفته شده است (جدول ۳).

جدول ۳- توزیع فراوانی مهارت های کارآفرینی دانشجویان

مهارت کارآفرینی	فراوانی	درصد واقعی	درصد تجمعی
ضعیف	۸	۴/۴	۴/۴
متوسط	۱۰۶	۵۷/۹	۶۲/۳
قوی	۶۹	۳۷/۷	۱۰۰
جمع	۱۸۳	۱۰۰	

اولویت بندی دیدگاه دانشجویان در خصوص میزان انطباق و تناسب محتوای برنامه های آموزشی دانشگاه با نیازهای بازار کار: برای بررسی انطباق و تناسب محتوای برنامه های آموزشی دانشگاه در خصوص کارآفرینی ۸ گویه انتخاب گردید و از دانشجویان خواسته شد تا میزان انطباق محتوای برنامه های آموزشی دانشگاه در خصوص کارآفرینی را با هر یک از گویه ها مشخص نمایند که در نتیجه میزان انطباق و تناسب محتوای برنامه های آموزشی دانشگاه در خصوص کارآفرینی با پیشرفتهای علمی و تکنولوژیکی در حد بالایی بوده است، که در اولویت اول قرار می‌گیرد. همچنین محتوای آموزشی با فناوری اطلاعاتی و اطلاع رسانی، تواناییهای علمی، ذهنی و مهارتی دانشجویان و نیز تغییرات دوره های تدریس و محتوای آموزش در اولویت دوم تا چهارم قرار گرفته اند. ضمن اینکه محتوای برنامه های آموزشی دانشگاه با نیازهای بازار کار، ایجاد خلاقیت و نوآوری در فراگیران، گسترش تخصص های حرفه ای در فراگیران و ایجاد مهارتهای چند گانه مدیریت در فراگیران از انطباق و تناسب کمتری برخوردار می باشد (جدول ۴).

اولویت بندی دیدگاه دانشجویان در خصوص تناسب سرفصل های دروس دانشگاه با مقوله کارآفرینی و ایده سازی در خصوص اولویت بندی میزان تناسب سرفصل های مختلف آموزشی با کارآفرینی و ایده سازی، ۴ گویه انتخاب گردید که ملاحظه می‌گردد از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه تناسب سرفصل های دروس تخصصی با کارآفرینی

پژوهش‌های کارآفرینی و تشکیل کانون کارآفرینی در دانشگاه بعنوان روش‌های موثر در توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه در اولویت‌های دوم تا هشتم قرار گرفته‌اند (جدول ۶).

جدول ۵- توزیع فراوانی نظرات دانشجویان مورد مطالعه در خصوص تناسب سرفصل‌های دروس دانشگاه با مقوله کارآفرینی و ایده‌سازی

رتبه اولویت	انحراف میانگین	تناسب سرفصل‌های دروس دانشگاه با کارآفرینی و ایده‌سازی
۱	۱/۲۱	تناسب سرفصل‌های دروس تخصصی با کارآفرینی
۲	۱/۱۶	تناسب سرفصل‌های دروس اصلی با کارآفرینی
۳	۱/۰۹	تناسب سرفصل‌های دروس پایه با کارآفرینی
۴	۱/۱۴	تناسب سرفصل‌های دروس عمومی با کارآفرینی

جدول ۶- توزیع فراوانی نظرات دانشجویان مورد مطالعه در خصوص روش‌های موثر در توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه

رتبه اولویت	انحراف میانگین	روش‌های موثر در توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه
۱	۰/۸۳	برگزاری برنامه‌های تیمی در دانشگاه
۲	۰/۸۲	برگزاری کارگاه‌های آموزشی
۳	۰/۸۵	تربیت مدرسان و اساتید آموزش‌های کارآفرینی
۴	۰/۸۹	برگزاری سمینارهای تخصصی کارآفرینی
۵	۰/۹۷	شناسایی و معرفی کارآفرینان موفق و دعوت برای سخنرانی
۶	۰/۹۲	راه‌اندازی پایگاه اینترنتی برای مرکز کارآفرینی در دانشگاه
۷	۰/۹۶	تشکیل گروه‌های تحقیقاتی جهت پژوهش‌های کارآفرینی
۸	۰/۹۲	تشکیل کانون کارآفرینی در دانشگاه
۹	۰/۹۸	ایجاد درس دو واحدی کارآفرینی
۱۰	۰/۹۲	استفاده از وسایل آموزشی پیشرفته برای آموزش کارآفرینی
۱۱	۰/۸۴	ایجاد رشته مدیریت با رشته کارآفرینی
۱۲	۰/۸۷	انتشار مجله علمی، ترویجی در زمینه کارآفرینی (راه کار آفرینان)
۱۳	۰/۸۱	تدوین کتب آموزشی در زمینه کارآفرینی
۱۴	۰/۹۰	استفاده از روش آموزش از راه دور برای آموزش کارآفرینی
۱۵	۰/۸۸	چاپ مقالات مرتبط با کارآفرینی در دانشگاه

تعیین رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق با روحیه کارآفرینی

نتایج حاصل از ضریب همبستگی اسپیرمن نشان می‌دهد که بین سطح تحصیلات مادر، درآمد ماهیانه خانواده و به کارگیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه با

با میانگین ۲/۹۸ در اولویت اول قرار دارد. همچنین تناسب سرفصل‌های دروس اصلی با کارآفرینی، تناسب سرفصل‌های دروس پایه با کارآفرینی و تناسب سرفصل‌های دروس عمومی با کارآفرینی با میانگین‌های کمتر در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. به طور کلی نتایج حاصل از دیدگاه دانشجویان نشان می‌دهد که سرفصل‌های دروس دانشگاه تناسب کمی با کارآفرینی و ایده‌سازی دانشجویان دارد (جدول ۵).

جدول ۴- توزیع فراوانی نظرات دانشجویان مورد مطالعه در خصوص انطباق و تناسب محتوای برنامه‌های آموزشی دانشگاه با نیازهای بازار کار

رتبه اولویت	انحراف میانگین	انطباق و تناسب محتوای برنامه‌های آموزشی دانشگاه با نیازهای بازار کار
۱	۱/۰۹	با پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی
۲	۱/۰۷	با فناوری اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی
۳	۱/۱۱	با توانایی‌های علمی، ذهنی و مهارتی دانشجویان
۴	۱/۱۸	با تغییرات دوره‌های تدریس و محتوای آموزش
۵	۱/۱۲	با نیازهای بازار کار و قابل اجرا
۶	۱/۱۹	با ایجاد خلاقیت و نوآوری در فراگیران
۷	۱/۱۲	با گسترش تخصص‌های حرفه‌ای در فراگیران
۸	۱/۲۶	با ایجاد مهارت‌های چندگانه مدیریت در فراگیران

اولویت بندی دیدگاه دانشجویان در خصوص روش‌های موثر در توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه

در خصوص روش‌های موثر در توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه، ۱۵ گویه انتخاب گردید و از افراد مورد مطالعه خواسته شد تا بر اساس طیف لیکرت میزان تاثیر هر یک از روش‌های مذکور را در توسعه آموزش کارآفرینی مشخص نمایند که در نتیجه برگزاری برنامه‌های کار تیمی در دانشگاه به عنوان موثرترین روش در اولویت اول قرار گرفت. همچنین برگزاری کارگاه‌های آموزشی، تربیت مدرسان و اساتید آموزش کارآفرینی، برگزاری سمینارهای تخصصی کارآفرینی، شناسایی و معرفی کارآفرینان موفق و دعوت برای سخنرانی، راه‌اندازی پایگاه اینترنتی برای مرکز کارآفرینی در دانشگاه، تشکیل گروه‌های تحقیقاتی جهت

جدول ۸- بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان

متغیر مستقل	ضریب همبستگی اسپیرمن (rs)	سطح معنی داری
سن	*.۱۸۸	.۰۱۱
سطح تحصیلات پدر	**۰.۲۱۸	.۰۰۳
سطح تحصیلات مادر	.۰۱۱	.۱۸۸
تعداد اعضای خانواده	.۰۲۴	.۱۷۵
درآمد ماهیانه خانواده	**۰.۲۶۲	.۰۰۰
محتوای برنامه آموزشی دانشگاه با نیاز بازار کار	.۰۲۰	.۱۷۹
سرفصل‌های دروس دانشگاه با مقوله ایده سازی	-.۰۹۲	.۲۱۵
به کار گیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه	**۰.۴۱۷	.۰۰۰
روحیه کارآفرینی	**۰.۲۳۹	.۰۰۲

* p < ۰/۰۵

** p < ۰/۰۱

به منظور پیش بینی تاثیر متغیرهای مستقل تحقیق بر مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان از رگرسیون گام به گام استفاده می‌کنیم. تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که پس از ورود متغیرهای مستقل در معادله رگرسیونی و محاسبه معنی دار بودن هر متغیر با استفاده از روش گام به گام مشخص گردید که، ۲۶ درصد ($R^2=۰/۲۶$) از تغییرات متغیر میزان مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان از طریق متغیرهای به کارگیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه، درآمد ماهیانه خانواده، سن، روحیه کارآفرینی و سطح تحصیلات پدر تبیین می‌شود (جدول ۹).

با توجه به یافته‌های جدول ۹ می‌توان معادله زیر را نوشت:

$$Y=5.69+0.25x_1+3.61x_2+1.39x_3+9.02x_4+1.04x_5$$

به منظور پیش بینی تاثیر متغیرهای مستقل تحقیق بر روحیه کارآفرینی دانشجویان از رگرسیون گام به گام استفاده می‌کنیم. تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که پس از ورود متغیرهای مستقل در معادله رگرسیونی و محاسبه معنی دار بودن هر متغیر با استفاده از روش گام به گام مشخص گردید که، ۵ درصد ($R^2=۰/۰۵$) از تغییرات متغیر میزان روحیه کارآفرینی دانشجویان از طریق متغیرهای محتوای برنامه‌های آموزشی دانشگاه با نیاز بازار کار و سطح تحصیلات مادر تبیین می‌شود (جدول ۱۰).

روحیه کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۵ و بین محتوای برنامه آموزشی دانشگاه با نیاز بازار کار و روحیه کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۱ رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. بین سن، سطح تحصیلات پدر، تعداد اعضای خانواده و سرفصل‌های دروس دانشگاه با مقوله ایده‌سازی و روحیه کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری دیده نشد (جدول ۷).

جدول ۷- بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق با روحیه کارآفرینی دانشجویان

متغیر مستقل	ضریب همبستگی اسپیرمن (rs)	سطح معنی داری
سن	.۰۴۰	.۵۸۷
سطح تحصیلات پدر	-.۰۰۶	.۹۲۶
سطح تحصیلات مادر	*.۱۷۷	.۰۱۶
تعداد اعضای خانواده	.۰۰۱	.۹۸۶
درآمد ماهیانه خانواده	*.۱۷۱	.۰۲۲
محتوای برنامه آموزشی دانشگاه با نیاز بازار کار	**۰.۲۰۷	.۰۰۵
سرفصل‌های دروس دانشگاه با مقوله ایده سازی	.۱۴۱	.۰۵۷
به کار گیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه	*.۱۷۶	.۰۱۷

* p < ۰/۰۵

** p < ۰/۰۱

تعیین رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق با مهارت‌های کارآفرینی

نتایج حاصل از ضریب همبستگی اسپیرمن نشان می‌دهد که بین سطح تحصیلات پدر، درآمد ماهیانه خانواده، به کار گیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه و روحیه کارآفرینی با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۱ و بین سن و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۵ رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. بین سطح تحصیلات مادر، تعداد اعضای خانواده، محتوای برنامه آموزشی دانشگاه با نیاز بازار کار و سرفصل‌های دروس دانشگاه با مقوله ایده‌سازی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری دیده نشد (جدول ۸).

(۸)

وجود دارد به عبارت دیگر شغل مادران در روحیه کارآفرینی دانشجویان تاثیر داشته است (جدول ۱۳). همچنین بین شغل پدر و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۵ اختلاف معنی داری وجود دارد. بنابراین می‌توان اظهار کرد که شغل پدر در مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان تاثیر داشته است (جدول ۱۴).

جدول ۱۱- مقایسه میانگین دو گروه در خصوص روحیه کارآفرینی (آزمون من ویتنی)

متغیر مستقل	میانگین دو گروه	Z	Sig
جنس	دختر: ۸۴/۰۴	-۳/۰۶	۰/۰۰۲**
	پسر: ۱۱۰/۰۴		
وضعیت تأهل	مجرد: ۹۱/۸۱	-۰/۱۲۹	۰/۸۹۸
	متاهل: ۹۳/۳۶		

**P < ۰/۰۱

جدول ۱۲- مقایسه میانگین دو گروه در خصوص مهارت کارآفرینی (آزمون من ویتنی)

متغیر مستقل	میانگین دو گروه	Z	Sig
جنس	دختر: ۸۹/۴۰	-۱/۰۰۱	۰/۳۱۷
	پسر: ۹۷/۸۹		
وضعیت تأهل	مجرد: ۸۸/۴۸	-۲/۴۳	۰/۰۱۵*
	متاهل: ۱۱۷/۷۵		

*P < ۰/۰۵

جدول ۱۳- مقایسه میانگین گروه‌ها در خصوص روحیه کارآفرینی (آزمون کروسکال والیس)

متغیر مستقل	کای اسکوپر	sig	Df=k-1
رشته‌های تحصیلی	۱۲/۰۰۳	۰/۵۲۷	۱۳
شغل پدر	۶/۰۸	۰/۷۳۲	۹
شغل مادر	۱۹/۹۸	۰/۰۰۱**	۴

**p < ۰/۰۱

جدول ۱۴- مقایسه میانگین گروه‌ها در خصوص مهارت کارآفرینی (آزمون کروسکال والیس)

متغیر مستقل	کای اسکوپر	sig	Df=k-1
رشته‌های تحصیلی	۱۳/۹۷	۰/۳۷۵	۱۳
شغل پدر	۱۶/۹۱	۰/۰۵۰*	۹
شغل مادر	۴/۰۱	۰/۴۰	۴

*p < ۰/۰۵

جدول ۹- رگرسیون گام به گام به منظور تبیین تاثیر

متغیرهای مستقل تحقیق بر مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان

متغیر	B	Beta	t	Sig
به کارگیری روشهای توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه	۰/۲۵	۰/۳۲	۴/۷۷	۰/۰۰۰
درآمد ماهیانه خانواده	۳/۶۱	۰/۱۸	۱/۸۳	۰/۰۰۶۸
سن	۱/۳۹	۰/۱۷	۲/۷۰	۰/۰۰۸
روحیه کارآفرینی	۹/۰۲	۰/۱۷	۲/۵۹	۰/۰۱۰
سطح تحصیلات پدر	۱/۰۴	۰/۱۴	۲/۰۷	۰/۰۴۰
عدد ثابت	۵/۶۹			
F = ۱۳/۴۵		sigF = ۰/۰۱		
R = ۰/۵۳		R ² = ۰/۲۶		

جدول ۱۰- رگرسیون گام به گام به منظور تبیین تاثیر

متغیرهای مستقل تحقیق بر روحیه کارآفرینی دانشجویان

متغیر	B	Beta	t	Sig
محتوای برنامه های آموزشی دانشگاه با نیاز بازار کار	۰/۳۲	۰/۱۸	۲/۵۱	۰/۰۱۳
سطح تحصیلات مادر	۲/۲۹	۰/۱۶	۲/۲۲	۰/۰۲۷
عدد ثابت	۱۳۹/۶۲			
F = ۶/۱۰		sigF = ۰/۰۱		
R = ۰/۲۵		R ² = ۰/۰۵		

با توجه به یافته‌های جدول ۱۰ می‌توان معادله زیر را

$$Y = 139.62 + 0.32x_1 + 2.29x_2$$

نوشت:

مقایسه میانگین گروه‌ها

برای مقایسه میانگین‌های دو جامعه مستقل که داده‌ها به صورت رتبه‌ای یا ترتیبی می‌باشد از آزمون من ویتنی و برای مقایسه میانگین تعداد نمونه‌هایی که بیش از دو گروه باشند از آزمون کروسکال والیس استفاده شد. نتایج آزمون من ویتنی نشان می‌دهد که بین میانگین روحیه کارآفرینی دختران و پسران دانشجویان در سطح ۰/۰۱ اختلاف معنی داری وجود دارد و با توجه به میانگین‌ها مشخص می‌شود که روحیه کارآفرینی پسران بالاتر از دختران می‌باشد (جدول ۱۱). بین میانگین مهارت کارآفرینی دانشجویان متأهل و مجرد نیز در سطح ۰/۰۵ اختلاف معنی داری وجود دارد. بدین معنی که مهارت کارآفرینی افراد متأهل بیشتر از افراد مجرد می‌باشد (جدول ۱۲). نتایج آزمون کروسکال والیس نشان می‌دهد که بین شغل مادر و روحیه کارآفرینی دانشجویان در سطح ۰/۰۱ اختلاف معنی داری

پیشنهادها

۱- با توجه به نظرات دانشجویان، تناسب محتوای برنامه‌های آموزشی دانشگاه در خصوص کارآفرینی و نیازهای بازار کار در حد کمی می‌باشد. لذا پیشنهاد می‌گردد که در محتوای برنامه‌های آموزشی دانشگاه تجدید نظر صورت گیرد و تغییرات اساسی در دوره‌های تدریس و محتوای آموزش انجام پذیرد. همچنین محتوای برنامه‌های آموزشی در جهت ایجاد خلاقیت و نوآوری، آشنایی با طرح کسب و کار، روش‌های جذب منابع مالی، بازار یابی، مدیریت و برنامه ریزی کسب و کارهای کوچک، گسترش تخصص‌های حرفه‌ای در فراگیران و ایجاد مهارت‌های چند گانه (مهارت‌های رهبری، فنی، انسانی و غیره) تنظیم گردد.

۲- اولویت‌بندی میزان تناسب سرفصل‌های مختلف آموزشی (سرفصل‌های دروس: تخصصی، اصلی، پایه، عمومی) با مقوله کارآفرینی و ایده‌سازی از دیدگاه دانشجویان حاکی از تناسب کم سرفصل‌های دروس دانشگاه با کارآفرینی و ایده‌سازی است از این رو پیشنهاد می‌شود که دروس کارآفرینی در دوزه کارشناسی و کارشناسی ارشد برای گرایش‌های ۱۱ گانه کشاورزی با

سرفصل‌های پیشنهادی همچون: مدیریت ریسک‌پذیر، امور مالی بازرگانی، گرایش‌های بین‌المللی در زمینه کارآفرینی، ارتباطات و گزینه طراحی ارائه گردد.

۳- بر اساس اولویت بندی دیدگاه دانشجویان در خصوص روش‌های موثر در توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه برگزاری برنامه‌های کار تیمی^۲ به عنوان مؤثرترین روش در اولویت اول قرار دارد. همچنین برگزاری کارگاه آموزشی^۳ و تربیت مدرسان و اساتید آموزش کارآفرینی به ترتیب در اولویت‌های دوم و سوم می‌باشند. لذا پیشنهاد می‌گردد که مسئولان ذیربط به این مهم توجه بیشتری مبذول دارند و به منظور ترویج روحیه و فرهنگ کارآفرینی و ارتقاء شناخت جامعه دانشگاهی نسبت به کارآفرینی کمک به رفع محدودیت‌های قانونی، فرهنگی اداری و مالی توسعه کارآفرینی، انتقال دانش و دستاوردهای تحقیقات مرتبط با کارآفرینی از خارج به داخل، بستر سازی و حمایت‌های مالی، اطلاعاتی و مشاوره‌ای مناسب در جهت راه اندازی فعالیت‌های کارآفرینانه در دانشگاه، ایجاد پارک‌های عملی و انکوباتورها در دانشگاه نمایند.

2. Team working

3. Work shop

1. Business plan

REFERENCES

منابع مورد استفاده

۱. استاد زاده، ز، ۱۳۸۲. کارآفرینی، توسعه و اشتغال. رهیافت شماره ۲۹، (بهار، ۱۳۸۲).
۲. افشاری، ز، ۱۳۷۷. بررسی اثر تحصیلات عالی - تجربه بر دریافت‌های شغلان در بخش خصوصی - دولتی در ایران با استفاده از مدل مینسِر. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۳، سال ششم، شماره مسلسل ۱۷، (پاییز، ۱۳۷۷).
۳. چیت‌ساز قمی، م، ۱۳۷۸. دانش‌آموختگان آموزش عالی و اشتغال. فصلنامه پژوهش، شماره اول، پائیز و زمستان ۷۸.
۴. رسول‌اف، ج، ۱۳۸۰. اشتغال فارغ‌التحصیلان کشاورزی. سلسله نشست‌های علمی اشتغال، سازمان همیاری اشتغال فارغ‌التحصیلان.
۵. زاهدی مازندرانی، م، ۱۳۸۳. ضرورت‌های کارکردی توسعه اشتغال در بخش کشاورزی. فصلنامه علمی - پژوهشی موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، شماره ۴۵، سال دوازدهم، (بهار، ۱۳۸۳)، صص ۶۷-۴۱.
۶. سعیدی کیا، م، ۱۳۷۹. کانون‌های کارآفرینی گام اول جنبش فکری، دفتر مطالعات مدیریت و برنامه ریزی فعالیت‌های دانشجویی. معاونت فرهنگی و اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، (خرداد، ۱۳۷۹).
۷. فراستخواه، م، ۱۳۷۷. آموزش عالی در آستانه قرن بیست و یکم. (گزارش از کنفرانس جهانی آموزش عالی)، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی. شماره ۳، سال ششم، شماره مسلسل ۱۷، پاییز ۱۳۷۷.

۸. فقیه، ن، ۱۳۸۲. فرآیند تحقیق و توسعه در روند کارآفرینی سازمانی. اطلاعات سیاسی - اقتصادی - سال هفدهم، ش سوم و چهارم - آذر و دی ماه ۱۳۸۲.
۹. فیض بخش، ع، ۱۳۸۱. فرآیند شناسایی فرصت‌های کارآفرینانه. مرکز کارآفرینی دانشگاه صنعتی شریف.
۱۰. فیض بخش، ع و دهقانپور، م، ۱۳۸۱. موفقیت و شکست کارآفرینان، مرکز کارآفرینی دانشگاه صنعتی شریف
11. Anderson, D. 1999. Entrepreneurship Education Research: Experience And Challenge, In D. Sexton, & J. Kasarda(eds). The State Of the Art of Entrepreneurship, Boston: PWS-KENT.
12. 12. Autio, E. 1997. The state of Entrepreneurship Education, International Entrepreneurship Conference Proceeding, Dortmund, Germany, 1997.
13. 13. Echols, A & N, Christopher.1998. The impact of behaviors and structure on corporate entrepreneurial success. Journal of managerial psychology, vol.13, n.1/2.
14. 14. Enwick, R. 1999. University-wide Entrepreneurship Education: Alternative Models and Current Trends.
15. 15. Fu, T & Y, Lai. 2001. Toward a theory of the entrepreneurial state. International journal of social economics, vol.28, n.9.
16. 16. Harveydean, R. 2000. Training Entrepreneurship at Universities: ASwedish Case. International Entrepreneurship Conference Proceedings.
17. 17. Hynes, B.1996. Entrepreneurship education and training in higher education . Journal of Agricultural Education , vol.20, n.8.
18. 18. Kloffsten, M. 1997. Management, Entrepreneurship: Way A Head, London: Routledge.
19. 19 . Kuratko, D & R, Hodgetts 2001. Entrepreneurship : a contemporary approach. Harcourt college publishers.
20. 20 . Luthas, F. 1999. Entrepreneurship Education and Training: Introducing Entrepreneurship into Non- business Disciplines, Journal of European Industrial Training, 20(8), pp. 10-17.
21. 21 . Pikala, T. 2000. Research about Living Entrepreneurs, In C. Kent, D. Sexton & K. Vesper (eds). Encyclopedia of Entrepreneurship, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Co.
22. 22. Pitesco, E. 2000. Entreprise Culture and Education, International Small Business Journal, Vol. 11, No.3, PP.11-33.
23. 23. Rogoff, E. 1996. Research on Education for Entrepreneurship, In D. Sexton, C. kent, K. Vesper (eds). Encyclopedia of Entrepreneurship, N. J: Prentice - Hall, Inc.
24. 24. Soolee, G. 1996 . Entrepreneurship Expanding Horizons for Vocational Education, The Entrepreneurship Education Forum: Proceedings of the Conference, Ohio State University.
25. 25. Stephenson, H.. 1997. Organizing Small Business Program in Community. Department of Vocational and Technical Education, Illinois University.
26. 26. Vesalanin, J. 2000. Toward an Organziation Model for Entrepreneurship Education, International Entrepreneurship Conference Proceedings, Dortmund, Germany, 2000.